

THEODOR POOL – MAASEADUS JA MAAREFORM

M. Karelson

1905. aasta revolutsiooni päevil levisid laulusõnad: *Mõisad põlevad, saksad surevad, mõisamaa saab meitele!* Elavnes mõisnikelt oma esivanemate maa tagasisaamise liikumine. Nii peab Jaan Tõnisson 1911. aastal koostatud maamajanduse arengu programmis väikepõllumajandust eesti elu uuendamise aluseks ning tähtsaks rahvamajanduse osaks.

24. veebruaril 1918 teeb Eesti Maapäeva vanemate nõukogu **“Manifestis kõigile Eestimaa rahvastele”** Ajutisele Valitsusele ülesandeks viivitamata välja töötada seaduseelnõu maaküsimuse lahendamiseks laialdastel demokraatlikel alustel (RT 1918, nr. 1). Samal ajal saabuvad merd katnud jääteel senini saartel paiknenud Saksa sõjaväeüksused. Nende hirmus põgenevad Venemaale siin terroritegudega alustanud enamlased ja neid toetavad sõjaväeüksused. Eesti Maapäev ja Ajutine Valitsus saadetakse okupatsioonivõimu poolt laiali.

Saksamaad haaranud revolutsiooni ohu ja kaotuste tõttu sõjas variseb kokku sinne okupatsioonivõim. 19. novembril 1918. aastal tunnustab Saksamaa välisriikidest esimesena *de facto* Eesti Ajutist Maapäeva ja Ajutist Valitsust. **Legaalset tegutsema asunud Eesti Vabariigi valitsemis- (võimu-) organid** võtavad alanud Eesti Vabadussõja olukorras vastu seadusandlikke otsuseid mõisate põllumajanduse laostumise peatamiseks ja maareformi teostamise ettevalmistamiseks.

27. novembril 1918 maapäeva määrusega (RT 1918, nr. 3) tunnistatakse kõik kroonu- ja põllupanga mõisad ja metsad Eesti Vabariigi omanduseks. Nende valitsemise võtab põllutööministeerium enda kätte. Keelatakse mõisavarade laiali tassimine ja müümine.

20. detsembri 1918 Ajutise Valitsuse määruses (RT 1918, nr. 9) on sõnastatud: *“Kõik Eesti kodanikud, kes väerindel iseäralist vahvust üles on näidanud vaenlase vastu ehk võitluses vigastatud, niisama langenud kaitsjate perekonnad, saavad maad hinnata isiklikuks tarvitamiseks.”*

17. veebruari 1919 seadusega (RT 1919, nr. 11) tunnistab Ajutine Valitsus rüütlimõisad Eesti Vabariigi omanduseks.

23. aprillil 1919 Asutava Kogu esimesel koosolekul saadik Theodor Pooli ettepanekul moodustatakse maaseaduse eelnõu koostamiseks 20-liikmeline komisjon, kuhu kuulub ka ettepaneku esitaja.

Piistaoja talumuuseumi arhiivis (PF 2491) on **Th. Pooli koostatud maaseaduse eelnõu algvariant**, mis kannab pealkirja “Maaküsimus Eestis”, dateeritud 9. aprillil 1919, seega enne Asutava Kogu olemasolu.

Maaseaduse eelnõu koostamine komisjonis ja menetlus Asutavas Kogus toimub tõsistes vaidlustes. Avalduvad erakondadevahelised ja ka erakondadesised eriarvamused.

7. oktoobril 1919 esineb Asutavas Kogus sisutiheda ettekandega põllutöö- ja toitlusminister Theodor Pool. Minister selgitab põllutööministeeriumis koostatud maareformi teostamise korra üksikosi, nagu mõisate maade ja varade ülevõtmine, maade väljajagamine ja selle tingimused, abi asunikudele, rahaline olukord, maade hindamine, rendi suurus jm.

10. oktoobril 1919 võtab Asutav Kogu vastu maaseaduse (RT 1919, nr. 79/80) 63 poolt-, 9 vastu- ja ühe erapooletu häälega, 20 saadikut ei hääletanud. Mitmed diskuteeritavad küsimused/probleemid otsustati lahendada edaspidi vastavate seaduste ja määrustega. Maaseaduse vastuvõtmisega tuli kiirustada, sest mõisad olid üha enam laostumas. On raske lahti mõtestada, miks võeti maaseadus vastu väga napi häälteenamusega (3 enamhäält). Seejuures ei olnud hääletanud seaduse vastuvõtmise poolt edaspidise Eesti Vabariigi peaministritest ja riigivanematest K. Päts, J. Tõnisson, A. Birk, J. Teemant, J. Uluots, ministritest J. Hünerson, J. Poska, J. Lattik, N. Kann. Nendest Päts ei pooldanud mõisamaade jaotamist väikepõllupidajatele, tema kujutluses olid mõisad riigi- või eraomanduses. Tõnisson ei nõustunud mõisamaade ja muu vara tasuta võõrandamisega. Jaan Lattik ei nõustunud ka kirikumaade tasuta võõrandamisega, sest neid pidas ta koguduste eraomandiks.

Maaseaduse p. I, 1.1. järgi *“Riikliku maatagavara loomiseks võõrandatakse riigi omanduseks kõik Eesti Vabariigi piirides olevad mõisad ja maad, mis Balti Eraseaduse (1865. a. väljaanne) § 597 tähendatud ühes kõigi nende päraltolemiste ja kõlbuliste põllumajanduselise inventaariga, olgu viimane mõisa omaniku, pidaja ehk rentniku päralt”*. Sama punkti “tähendustena” loetletaks need maavaldused ja inventaride grupid, millised ei kuulu võõrandamisele. Maaseadus määratleb, et *“võõrandatava maa eest tasu maksmise ja vastaval korral tasu suuruse kui ka tasuta võõrandatavate maaliikide kindlaksmääramine lahendatakse sellekohases eriseaduses”* (p. III, 10), ning *“elava inventari eest tasu määramisel võetakse aluseks 1914. a. turuhind”* (p. III, 11). Võõrandatud mõisate metsad ei kuulu jagamisele, vaid jäävad riigi omanduseks. Kõigi “maauuendustega ja tarvitamisega” seotud rahaliste operatsioonide jaoks **asutatakse Maapank**.

Maaseaduse järgi on **esmased maa saajad** *“1) kodanikud, kes Eesti Vabastussõjas väerinnal iseäralikku vahvust on näidanud, 2) sõdurid, kes Vabastussõjas võitluses vigastatud, 3) Vabastussõjas langenud sõdurite perekonnad, 4) sõdurid, kes Vabastussõjas tegevusest vaenlase vastu osa võtnud, silmas pidades tegevuse kestust”* (p. IV, 21).

Maareformi teostamisel peetakse sihiks elujõuliste perekonnatalude – normaalselt kahehobusekohtade – moodustamist. Siiski moodustatakse ka väiksemaid (3–5 ha) ja eluasemekohti.

Enne iseseisvumist kuulus Eestiala maa kolme õiguslikult erinevasse rühma: rüütlimõisad, domeenid (riigi maad) ja pastoraadid ehk kirikumaa. Nii rüütlimõisad kui ka domeenid ja pastoraadid koosnesid kolmest juriidiliselt erinevast maaliigist: mõisamaa, kvoote- või kuuendikumaa ja talumaa.

Theodor Pooli järgi (1936) olid **maareformi alusnäitajad** järgmised.

Maast koostis:

1 149 suurmaomanikule	2 428 087	ha	e. 58%
51 640 talule	1 761 015	ha	e. 42%

Mõisamaade keskmine suurus oli 2113 ha, taludel 34 ha. Suurmaamanduse maast oli 23 023 renditalu kasutada 557 015 ha.

Maaseadusega võõrandati:

1) eraomanike (rüütlimõisate) maad	1 934 678	ha
2) Vene kroonumaad	239 518	"
3) Vene kroonu-põllupanga maad	67 052	"
4) kiriku/koguduste maad	54 137	"
5) seisukslike asutuste maad	51 109	"
Kokku	2 346 494	ha

Maaseadusega jäid võõrandamata:

1) linnade mõisad ja maad	47 726	ha
2) eraomanike maad	31 140	"
3) seisukslike asutuste maad	2 727	"
Kokku	81 593	ha

Esitatud andmed on suurmajapidamiste kohta, mis kuulusid Eesti maa-ala endise Põhja-Liivimaa ja Eesti-maa kubermangu piiridesse.

Eesti-Vene rahulepingu järgi liidetakse Eestiga endise Pihkva ja Peterburi kubermangu maid 201 796 ha.

Maaseadusega võõrandati lõplikult:

Eesti maa-alal	1065 ühikut	2 346 494	ha
Narva taga ja Petserimaal	298 ühikut	34 762	ha
	1363 ühikut	2 381 256	ha
sellest: põllumajandusmaa		1 128 067	ha
mets, kõlbmatu maa		1 253 189	ha

Hilisema maaseaduse täiendamise ja muutmise seadusega anti endistele omanikele osa maid (71 857 ha) tagasi. Seega jäi riigimaa tagavarasse 2 309 399 ha maad.

Maaseadusega ja selle täiendamise seadusega võõrandati riigile 1703 kinnisvara. Siia kuulusid 619 eraisiku 874 rüütlimõisat ja 256 maakohta, 260 maakohta kirikutelt ja kloostritelt ning 313 maakohta Petseri ja Narva-tagusest piirkonnast.

Koos suurmajandite maa võõrandamisega sai riik endale ka nende tööstusettevõtteid: viinavabrikud (225), veskid (344), kivi- ja savitööstused (63), saeveskid (74), meiereid (18) ning uute maasaajate jaoks 10 808 hobust ja 30 219 veist.

Esialgse otsuse kohaselt anti maa tähtajaliselt (6 aastaks) rendile. Põliseks kasutamiseks andmine või ostmise võis toimuda pärast seda, kui maasaaja oli krundile elamu ja lauda ehitanud. Mõnel krundil võisid hooned mõisahoonete näol varem olla. Maa väljaostu ajaks nähti ette kuni 55 aastat, makstes aastas 4,25% intressi ja võlakustutustasu. Rahas makstav rent arvestati rukkihinna alusel.

Riik asus asunikke abistama. 1920. aastal kutsutakse valitsuse initsiatiivil minister Theodor Pooli ettepanekul kokku esimene asunike kongress. Järgnevalt peetakse seda igal aastal. Soodustingimustega müüdi riigimetsast ehituspuitu, ühele asunikule kuni 150 tihumeetrit. Seadusandlusega võimaldati pikaajalisi madala intressiga laene, nagu ehitusmetsa ostmise laen (1920), inventari ostmise laen (1921), elumajade ja lautade ehitamise laen (1922), maaparanduse laen (1923), ehituslaen (1925). Viimasena nimetatud "Asunikkude ehituslaenu seadus" (RT 1925, nr. 109/110) võimaldas laenu puuhoonete ehitamiseks 30 aasta ning kivi- ja savihoonete ehitamiseks 41 aasta kestusega, 2%-lise intressiga.

1925. aastal lahendatakse lõplikult asundustalude õiguslikud alused. Riigikogu võtab 15. juunil vastu "**Riigimaaade põliseks tarvitamiseks ja omanduseks andmise seaduse**" (RT 1925, nr. 109/110). Maa ostuhinna tasumine toimub ostja soovil kas korraga, osade kaupa või aastamaksudena kaks korda aastas. Maakoha võlgjäänud summa kantakse esimese pandiõigusena (obligatsioonina) kinnistusraamatusse. Võlg tasutakse

aastamaksudena hiljemalt 60 aasta jooksul. Võlalt arvestatakse 4% intressi, 0,25% administratsiooni kulusid ja kustutusprotsent vastavalt kustutusajale. Kehtima jäi maa kasutamise võimalus rendi alusel.

Maa müügihinnaks arvestati ühe puhtakasurubla pealt mandril 11 krooni, saartel 9 krooni. Maapäraldised – hooned ja mets – hinnati eraldi. Kuus esimest aastat (lepingu sõlmimisest) olid maasaajad ostuvõla tasumisest vabastatud.

Autasuna said tasuta maad omandiks või põliseks kasutamiseks (RT 1925, nr. 199/200) 2200 isikut, peamiselt silmapaistvad vabadussõdalased.

Asundustalude esimesed ostu-müüglepingud (38) anti pidulikult maasaajatele põllutöoministeeriumis 23. oktoobril 1927. Valdav osa lepinguid sõlmiti aga aastatel 1927–1935. Aastaks 1940 jõudsid lepingusõlmijad tasuta ainult kuni 1/5 ostuhinnast, hilisemad lepingusõlmijad veel vähem.

Tasuta suurmaapidamiste (eriti rüütlimõisate) maade ja muude varade võõrandamine oli kommunismigaühine. Sellekohast suhtumist avaldasid mitmed lääneriigid. Sellest lähtudes võttis Riigikogu **1926. aastal vastu “Riikliku maatagavara loomiseks võõrandatud maade eest tasumise seaduse”** (RT 1926, nr. 26).

Seaduse kohaselt maksab riik tasu pantkirjadega, mis kindlustatud kogu riigi varandustega. Pantkirjad lunastatakse riigi poolt välja hiljemalt 60 aasta jooksul võõrandatud varandustest saadud rahaga. Pantkirjad kannavad 2,66% intresse. Arvestuslikult tuli tasuta võõrandatud maa eest rüütlimõisate omanikele 13,5 miljonit krooni ja kirikutele 1,2 miljonit krooni, võõrandatud inventari eest 2,9 miljonit krooni, kokku 17,6 miljonit krooni. Riik võttis oma kanda ka mõisate võlad 66 miljonit rubla.

Riigikassa avaldab teadaande riikliku maatagavara loomiseks võõrandatud maade eest määratud tasu maksmiseks Eesti Vabariigi riigikassa pantkirjade väljaandmise kohta (RT 1929, nr. 86). Pantkirjad lastakse liikvele alates 1. oktoobrist 1929.

Osa maid võõrandati siiski tasuta, nagu endised Vene riigi- ja põllupanga maad, endiste rüütelkondade päralt olevad maad, ka kvoote- ja kuuendikukohtade maad.

Maareformiga ei suudetud rahuldada kõiki maasoovijate taotlusi. Kõlblik põllumajandusmaa oli välja jaotatud. Tuli siirduda ääremaadele, ka soomaadele. Need pinnad nõudsid eelnevalt riigi abiga melioratsioonitööd, laastamist/juurimist, teede ehitamist.

Uut tüüpi asundustalusid rajati eraviisiliselt Asunduskapitalist saadud pikaajaliste sooduslaenu kasutamisega. Hiljem kujunes olulisemaks riiklik asundamine – hoonestatud maakoht (talu) anti maasaajale esialgu (3 a.) kasutada, kasutaja sobivuse korral müüdi see temale pikaajalise (kuni 60 a.) järelmaksuga.

Riigi ettevõtmisel ja abiga rajati kuni 1929. aastani ligemale 2000 uut maakohta/talu. Aastatel 1929–1938 moodustati üle 100 uut eritüüpi asunduse/keskuse. Tuntumatest Pärnumaal Lepalaane ning Harjumaal Pillalpalu ja Pikavere-Suursoo.

Maaseaduse ja teiste täiendavate otsuste alusel aastatel 1919–1939 rajati 48 288 asundustalu, suurusega vähemalt üks hektar. Maaomanikeks said või olid saamas mõisate renditalude (23 722) ning talumaadel asuvate kvoote- ja kuuendikohapidajad, ka popsi- ja saunakoha pidajad (9845). Juurdelõikeid said väikemaapidajad (12 217). Nii kujunes **lisaks iseseisvuse eelsetele ostutaludele (51 640) üle 100 000 omandiõigusega uut maakohta**. 1939. aastal oli Eestis 139 984 talu suurusega vähemalt üks hektar. Maareformitöö oli ka talude lahusemaade, s.o. riba- (siilu-) ja lahustükkide tervikkrunteks moodustamine.

Märgime järgmisi põhjendusi ja arvamusi maareformi kohta.

Th. Pooli järgi (1936) olid maareformi teostamiseks järgmised põhjused/ülesanded: rahuldada olulise osa elanikkonna maavajadus, likvideerida senise feodaalkorra jäägid ja muuta kahjutuks valitsev aadliseisus, vältida ähvardavat võõrkolonisatsiooni ohtu, väikemajandite tegevusega suurendada rahvamajanduslikult loodavaid väärtusi ning mõjutada uuspõllupidajaid psühholoogiliselt, kujuneb ju nendest demokraatlikku riigikorda toetav elanike kiht.

Th. Pool kirjutab (1936): “*Maareform on ühtlasi Eesti iseseisvuse tulemuseks ning selle pandiks tulevikus. Ta on kindlustanud Eesti rahvale eluruumi oma aastatuhandeid asustatud kodumaa pinnal ning aitab seda kaitsta tulevikuski väliste sissetungijate vastu.*”

K. Liidak (1935): “*Ühes mõisadega on kadunud eesti rahva majanduslikult ja vaimselt kõige armetum kiht – moonaka seisus. See tõsiasi, koos suure hulga uute iseseisvate eestlastest-peremeeste sünniga, on eesti rahvale vahest kõige suurem saavutus, vaimne võit... Rahva kätte tagasivõetud maa on põlise, sitke, vaba ja uhke maavaimu kandja.*”

N. Roots (1940): “*Põline maarahvas vajas eluruumi, sellele oli tal õigus... Kindlasti suurendas maareform töötahet ja töörohkest oma maalapil... Töö on rahva jõukuse alguseks, maareform on aga töörohkest ja intensiivsust tõstnud.*”

Maareformiga toimus suure osa maa omandiõiguse muutmine ja selle looduses ümberjaotamine. Maareformi läbis Theodor Pooli seisukoht – anda maad neile, kes seda ise harima hakkavad, vältides maaga hangeldamist. **Kujunes uus tootmis/majapidamisüksuste struktuur:** päris- (ostu-) ja asundustalud, väikekohapidajad, mõisad riigi ja rentnike majandamisel, koolide ja katseasutuste majandid. Kujunes riigi majandus- ja sotsiaalvaldusi rahuldav **põhiliselt talumajandusel rajanev põllumajandus**. Riigi eksportkaubanduses moodustas põllumajandus 52% (1938; 1939).

Nõustun põllumajanduse ajalugu tundva L. Siimiskeri (1995) hinnanguga. Ta kirjutab: *“Talupoegkond moodustas iseseisva Eesti riigi majandusliku ja rahvusliku selgroo. Maakodud kindlustasid meie rahva juurdekasvu, siit on pärit suurem osa meie rahvastiku intelligentsist. Pole kahtlust, et vanas vabariigis elas eesti põllumees üle oma kuldse ajastu, kõigile muredele ja raskustele vaatamata.”*

*

Maareformi teostamise osana kaasnes põllumajanduse sihikindel arendamine püstitatud eesmärkide ja koostatud kavade kohaselt, milles oluline osa oli ka Theodor Pooli tegevusel. Meenutame.

Esimesena pandi kirja 1929. aastal teeside vormis taime- ja loomakasvatuse sihid/ülesanded, vastavalt Kaarel Liidaku ja Jaan Mägi poolt.

Teisena koostati aastatel 1934–1936 Eesti põllumajanduse arendamise tervikkava Kaarel Liidaku poolt, August Reinarti, Theodor Pooli, Jaan Metsa jt. osalemisel. Viieosaline kava oli sõnastatud 27 punktis. See ei olnud Eesti Vabariigi põllumajanduse arendamise viimane kava, nagu on kirjas “Agraarteaduses” 2000. a., nr. 2 (Jüri Kuum).

Viimane põllumajanduse arendamise kava valmis Eesti Konjunktuurinstituudis 1937. aastal. Trükkis avaldatud kava (“Konjunktuur”, 1937, nr. 28/29) käsitleb kõiki Eesti rahvamajandusharusid, milles mahukama osa moodustab peatükk “Eesti põllumajanduse tootmisreservid ja nende rakendamise võimalusi”. Uurimistöö saatesõna on kirjutanud riigivanem K. Päts ja sissejuhatava osa majandusminister K. Selter. Põllumajanduse osa on sisult ja vormilt selle majandusharu seni esimene ja viimane trükkis avaldatud kvantitatiivne arendamiskava (arvud 32 tabelis), mille vabariigi valitsus tunnistas 1938. aastal Põllutöökoja ettepanekul (II kongress) vastu võetavaks.

Konjunktuurinstituudi põllumajanduse perspektiivkava kohaselt tuli **lähema 30–40 aasta kestel** lisaks olemasolevale 1,1 miljonile hektarile põllu-aiamaale talude looduslikust maast (1,6 mln. ha) **üles harida 1,1 miljonit hektarit kultuurrohumaadeks ja 200 000 hektarit põlluks**. Mida see oleks tähendanud? Taimekasvatuse kogusaagi aasta keskmise suurenemist 1,6 miljonilt tonn-söötühikult 4 miljonile tonn-söötühikule (2,5-kordseks), parema söötmise ja aretustööga loomakasvatussaaduste kahekordistumist ning nende toodete ekspordi kolmekordistumist. Avar välisurg oli olemas.

Kavandatud maakasvatuse intensiivistumises **oli kujunemas oluliseks Th. Pooli tegevus**. Ta oli Eesti Niidu ja Karjamaa Arendamise Ühingu esimees ning selle organisatsiooni ajakirja “Niit ja Karjamaa” juhtiv isiksus. Pool kavandas oma edaspidises tegevuses koostada uudismaade traktorite (1940. a. umbes 400) ja vastavate haakeriistade arvu suurendamise ning nende otstarbeka kasutamise kava uudismaade harimiseks. Ka oli Poolil Piistaoja maaparanduse ja rohumaade rajamise rikkalikud kogemused.

*

Käesolev kirjutis käsitleb maareformi Eesti Vabariigi (1918–1940) põllumajanduses ja Theodor Pooli osa selles.

Kahekümne iseseisvusaastaga kujunes Eesti rahvamajanduse põhiosaks talude süsteemile rajanev põllumajandus. 1939. aasta põllumajanduse loetlusandmetel oli Eestis 139 984 talu keskmise suurusega 22,7 hektarit.

23. juulil 1940. aastal võttis uus nõukogulik Eesti Riigivolikogu vastu deklaratsiooni sõnastuses: *“Kogu maa ühes selle põue varadega, kõik metsad, järved ja jõed kuulutatakse kogu rahva omanduseks, s.o. riigi omanduseks”* (RT 1940, nr. 77–747).

1940. aastal kaotas taluomanik omandiõiguse oma maale ning põhiliselt 1949. aastast asendati Eesti põllumajanduses talumajandus kolhoosi ja sovhoosi sundmajandusega.

Esitame vastavaid arvnäitajaid järgnevates tabelites (1–3).

Tabel 1. Talud Eesti vabariigi põllumajanduses

Suurus, ha	Arv	Osatähtsus, %	
Maareformi seaduse alusel kuni 1935. aastani rajatud asunduskohad (Th. Pool, 1936)			
alla 1	7155	13,6	} 28,4
1–5	7780	14,8	
6–10	8436	16,0	} 45,0
11–20	15263	29,0	
21–30	10366	19,7	} 25,5
31–50	3026	5,8	
üle 50	532	1,1	
Kokku	52558*	100,0	
1939. aasta põllumajandusloenduse andmetel			
1–5	22051	15,8	} 45,8
6–10	23869	17,0	
11–20	40288	28,8	
21–30	25415	18,2	} 33,7
31–50	21704	15,5	
51–100	6215	4,4	
üle 100	442	0,3	
Kokku	139984	100,0	
1. jaanuar 2000. aasta			
>5	8798	17,2	} 44,5
6–10	8980	17,6	
11–20	13744	26,9	
21–30	8474	16,6	} 31,4
31–50	7573	14,8	
51–100	3152	6,2	
üle 100	360	0,7	
Kokku	51081	100,0	

* Nendest 45 403 talu suurusega vähemalt 1,0 ha.

Mõisatelt talumaade päriseks ostmine (valdavalt pangalaenu kasutades) teostus Eestimaa ja Liivimaa kubermangudes aastatel 1840–1917. Vabariigi algusajaks (1918) oli ühtse (alates 12. aprillist 1917) Eestimaa kubermangu alal 51 640 ostutalu. Tartu rahulepingu (2. veebruar 1920) alusel lisandus 1606 ostutalu Petseri piirkonnast.

Aastatel 1919–1939 rajati maaseaduse (RT 1919, nr. 79/80) ja teiste täiendavate otsuste alusel 48 288 asundustalu suurusega vähemalt üks hektar (talu mõiste alussuurus). Maaomanikeks said või olid saamas endised mõisate renditalude ning nende maal asuvate kvoote- ja kuuendikukohapidajad, ka popsi- ja saunakoha valdajad. Väikekohapidajad said juurdelõikeid.

Eesti NSV Ülemnõukogu võttis detsembris 1989 vastu taluseaduse. Statistikaameti poolt näidatud talude arv (1. jaan. 2000. a. – 51 081) on pigem tagastatud maaüksuste arv.

Tabel 2. Maa natsionaliseeritud, riikliku maagavara moodustamine Eesti NSV-s

Võõrandatud maa kuuluvus	1940–1941			1944–1947		
	üksuste arv	võõrandatud, ha		üksuste arv	võõrandatud, ha	
		kokku	sh. põld		kokku	sh. põld
Talud üle 30 ha	32324	574736	130378	28288	570278	127903
Talud alla 30 ha	3098	15176	4916	3307	26863	9138
Usuühingud	275	8141	3159	194	5612	1932
Omavalitsused	694	9898	3654			
Likvideeritud majandid	3629	109586	30724			
Saksa kolonistid				334	15139	5276
Peremeheta majandid				6248	168494	46557
Rahvavaenlased				733	24723	8863
Okupantide käsilased				2644	78080	31776
Bandiidid ja nende abilised				526	14998	5529
Muud	1377	24645	1608	×	22862	5648
Kokku	41397	742182	174439	42274	927049	242622

1940.–1941. aasta maareformiga vähendati või võeti hoopis ära 41 397 maaomaniku maad. Nende hulgas oli 35 422 talu. Maad said 22 602 uusmaasaajat ja juurdelõikeid 26 486 väiketalu.

1944.–1947. aasta teistkordne nõukogude maareform hõlmas 42 274 maaomanikku (-valdajat). Nende hulgas oli 31 595 talupidajat. Nüüd, Saksa okupatsiooni järgselt võõrandati 10 151 maavaldust, mis kuulusid selleaegse üldnimetuse kohaselt rahvavaenlastele. Maad said 24 665 uusmaasaajat ja juurdelõikeid 17 656 väiketalu.

Tabel 3. Kolhoosid ja sovhoosid Eesti NSV põllumajanduses

	1950	1960	1970	1980	1988
Kolhoosid					
arv	2213	648	292	143	173
kolhooside keskmisena					
põllumajanduskõlvikud	819	1855	2706	4529	4270
sh. põld	318	799	1385	3003	2949
Sovhoosid					
arv	127	144	171	158	136
sovhooside keskmisena					
põllumajanduskõlvikud	694	3596	3713	4637	4347
sh. põld	321	1707	1971	3187	3029
Kokku, tuh. ha					
põllumajanduskõlvikud	1900	1720	1425	1380	1330
sh. põld	745	764	742	933	922

Aastatel 1944–1948 valmistati ette talude sundkollektiviseerimist ning korralike talunike igasuguse vastupanu ja iseteadvuse murdmist. Rakendati suuri põllumajandusmakse, võlglaste vara riigistati odavalt võla katteks. Suured olid ka põllumajandussaaduste odava hinnaga riigile müügi kohustused. Rasked olid metsatööd, raietöö ja väljaveo koormised.

1949. a. kujunes kulakluse kui klassi likvideerimise aastaks. Kui nädalapäevad enne 1949. aasta märtsiküüditamist oli Eestis 641 kolhoosi, siis nädal pärast küüditamist (5. aprillil) oli neid juba 1534 ning sama aasta lõpuks 3007. **Hävis talude süsteemil rajanev Eesti põllumajandus.**

Nõukogude Eesti põllumajandus kulges aastakümneid (1950–1988) suurmajandite kujundamise/arendamise suunas, paljude majandite suurus oli üle 10 000 hektari, piirist piirini üle 10 kilomeetri.